
ATELIERE DE CONFEȚIONARE A PIESELOR TEXTILE ȘI VESTIMENTARE DIN RSS MOLDOVENEASCĂ ÎN ANII 1945-1960

Liliana CONDRATICOVA*

Tatiana BUJOREAN**

Marina CERCAȘIN***

Alina TOCARCIUC****

Workshops for making textile and garments from the Moldavian SSR in the years 1945-1960

Abstract

The authors of the article aimed to reflect the development of artistic crafts for making carpets and garments in the Moldavian SSR in the years 1945-1960. A series of unique files from the Archive of Social-Political Organizations of the Republic of Moldova served as a source of research. Through the article, for the first time, in the scientific circuit is introduced information regarding the activity of artistic production artels, the opening of the first fashion houses, the types of articles produced, the raw material, the association of artels and the formation of large workshops and, later, of garment factories. Taken together, this information will substantially expand the existing knowledge about artisanship in the Soviet period and will allow to complete the complex picture of the development of artistic crafts.

Cuvinte cheie: RSS Moldovenească, arhivă, artel, atelier, fabrică, covor, piese vestimentare, artizanat.

Keywords: Moldavian SSR, archive, artel, workshop, factory, carpet, garments, artisanship.

Pe la mijlocul secolului al XX-lea, piesele textile și cele vestimentare erau confecționate de meșteri individuali sau grupați în *arteluri*, subordonate Consiliului Industriei Moldovenești, îndeplinind astfel diferite comenzi de stat. Dat fiind faptul că în paginile articolului nostru vom utiliza frecvent termenul „artel” preluat din surse arhivistice, este de datoria noastră să explicăm semnificația acestuia.

La etapa actuală, însăși etimologia cuvântului, apariția și organizarea juridică a activității artelurilor au devenit obiect de cercetare pentru mulți istorici, care deocamdată nu au formulat încă o poziție clară cu referire la locul, rolul și importanța

---

* Doctor habilitat în studiul artelor și culturologie și în istorie, Academia de Științe a Moldovei.

** Lector universitar, Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir” și Universitatea Tehnică a Moldovei.

*** Doctorand, Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir” Chișinău.

**** Lector universitar, Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir” și Universitatea Tehnică a Moldovei.

acestora; astfel se explică faptul că prin acest termen sunt desemnate *micile asociații meșteșugărești* de diferite tipuri, *uniuni de creație*, dar și *colhozurile sovietice*.

*

Se știe că primul artel (*Большаяартель*) care avea și Statut, a fost fondat în 1831 de către decembriștii exilați în Siberia, tot aceștia formând în 1834 artelul mic (*Малаяартель*), care timp de o jumătate de secol a ajutat părinții, soțiile și copiii decembriștilor aflați în exil. Artelul pictorilor din Sankt-Petersburg, sub conducerea lui I. Kramskoi, a existat între 1863 și 1871, fiind un protest împotriva Academiei Imperiale de Artă al unui mic grup de 14 artiști plastici (Venig, Zhuravlev, Morozov, Lemokh, Kramskoi, Litovchenko, Makovsky, Dmitriev-Orenburgsky, Petrov, Kreitan, Peskov, Shustov, Korzukhin, Grigoryev).

În acest context, artelul reprezintă o asociație, o corporație de meșteșugari, care sunt uniți pentru a efectua anumite lucrări de lungă durată și de o complexitate aparte, modelul în cauză fiind implementat mai ales în localitățile din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească (RSSM) în primele decenii de după cel de-al Doilea Război Mondial; scopul declarat era acela de a majora producția meșteșugărească și de a dezvolta industria de confecționare a pieselor vestimentare, a textilelor ș.a. De fapt, artelul din perioada vizată se prezintă mai degrabă ca un fel de breaslă/asociație/corporație meșteșugărească din spațiul românesc, cu aceleași drepturi și obligații, fiind specifică și pentru Basarabia interbelică, pe când termenul „artel” a devenit foarte uzual după 1945, perioadă în care toată documentația se perfectă în limba rusă.

De regulă, în unele localități, într-un artel se puteau asocia reprezentanții mai multor familii mari care îndeplineau aceleași activități (arteluri agricole sau agroalimentare), dar și persoane care profesau același meșteșug artistic (croitoria, alesul covoarelor, confecționarea vestimentației etc.). Cele mai cunoscute au devenit artelurile oamenilor de creație: ale pictorilor, scriitorilor, artiștilor, iconarilor, precum și cele meșteșugărești, în cadrul cărora se confecționau piese artistice. În unele localități mari, mai mulți meșteșugari care deserveau populația (fotografi, spre exemplu) sau prestau servicii de confecționare a articolelor și de reparație a lor (croitori, blănari, cojocari, cizmari, ceasornicari ș.a.) erau, de asemenea, uniți într-un artel care le apăra interesele, le acorda o anumită protecție, se ocupa de asigurarea materiei prime și de producție.

Despre utilizarea frecventă a termenului „artel” aflăm din dosarele de arhivă preponderent pentru perioada 1945-1960, ani în care aceste uniuni meșteșugărești erau parțial scutite de unele impozite și aveau unele înlesniri, condiția principală fiind ca prețul produselor sau serviciilor prestate să nu depășească pe cele de stat cu mai mult de 10-13 % . În 1956, președintele Nikita Hrușciiov a dispus ca până în anul 1960 toate artelurile să fie treacă în subordinea statului, excepție făcându-se pentru micile arteluri de deservire a populației, cele artistice și ale invalizilor, dar și aceste tipuri de activitate meșteșugărească au fost închise până în anii 1970-1980¹. Interesant e faptul că și după

¹ И. А. Новиков, „«Артель»: этимология слова и термин в русском дореволюционном законодательстве”, în vol. *Томский Государственный Университет. История*, Томск, 2009, pp. 83-85 (consultat pe pagina web <http://sun.tsu.ru/mminfo/000063105/327/image/327-083.pdf> - vizitat la 19 iunie 2020).

destrămarea URSS acest gen de activitate își va face apariția sub denumirea de cooperativă comercială.

Revenind la activitatea meșteșugărească din RSSM în domeniul confecționării vestimentației și a pieselor textile, menționăm că atelierelor mari au fost fondate pentru eficientizarea lucrului în domeniul deservirii populației, optimizarea artelurilor mici și medii existente anterior pornind de la necesitatea specializării în executarea anumitor operațiuni și segmente mai înguste de activitate². În opinia noastră, importanța și activitatea artizanilor și atelierelor de producție artistică din RSSM reprezintă o temă importantă care nu poate fi ignorată de către cercetarea actuală, abordarea acesteia fiind condiționată de trei factori.

1. Din *punct de vedere istoric*, nu putem fi de acord cu ideea că abia după 1945 își fac apariția și se dezvoltă unele meșteșuguri care au stat la baza industriei textile sau de producere a vestimentației. Astfel, sursele arhivistice și literatura de specialitate din domeniu confirmă faptul că la începutul secolului al XX-lea și în Basarabia interbelică funcționau ateliere mănăstirești unde se lucrau, pe lângă veșminte bisericești, covoare de o rară frumusețe³.

La Chișinău au fost atestate mai multe ateliere în care se produceau piese vestimentare și accesorii⁴, activau modiste (croitorese) ce urmau tendințele modei de atunci și propuneau clienților fideli piese în vogă, fiind în pas cu marile orașe europene⁵. Pe străzile din Chișinău începutului veacului trecut și în perioada interbelică (mai ales pe cele aflate mai jos de actualul Bulevard Ștefan cel Mare și Sfânt, cum ar fi strada Varlaam) erau așezate cele mai importante ateliere ce prestau diferite servicii populației: croitorie pentru doamne și domni, ceasornicărie și bijuterie, confecționarea acoperămintelor de cap și chiar corsete, pălării de diferite tipuri pentru femei și bărbați, se vindeau produse cosmetice și parfumerie.

În perioada 1945-1960 au existat mai multe arteluri de producție meșteșugărească destinate satisfacerii cerințelor locuitorilor privitoare la procurarea de piese vestimentare simple, comode, uzuale pentru serviciu. Ulterior, prin decizia autorităților centrale, aceste arteluri, funcționale practic în toate orașele din RSSM, s-au reunit în fabrici mari de textile și vestimentație.

Totodată, cu referire la confecționarea accesoriiilor, remarcăm faptul că doar în Chișinău, în anii '30, activau peste 90 de bijutieri care confecționau articole din metale

² Arhiva Organizațiilor Social-Politice din Republica Moldova (AOSPRM), Fond 3010, inv. 1, ds. 469, ff. 9-10. Паспорта промартелей Молдпромсоюза по состоянию на 1956 г.

³ Liliana Condraticova, *Valoarea istorico-artistică a veșmintelor bisericești*, în „Akademos”, Chișinău, nr. 4, 2012, pp. 165-169; Idem, *Tabăra Nunnery Under The Soviet Ideology Dominance*, in „Remembrance In Time. Proceedings of the International Symposium Communist Regimes - Recent Memory for an Open Society”, vol. I, Transilvania University Press, Brașov, 2012, pp. 203-212.

⁴ Л. Кондратикова, *Деятельность ювелирных мастерских и ателье модной одежды в Молдове в начале века*, în vol. „Материалы международной научной конференции «Пруто-Днестровский регион. Диалог культур» посвященной 650-летию молдавской государственности и 300-летию со дня рождения Антиоха Кантемира”, Санкт-Петербург, 2010, pp. 140-143; Lucia Sava, *Viața cotidiană în orașul Chișinău la începutul secolului al XX-lea (1900-1918)*, Editura Pontos, Chișinău, 2010, pp. 135-152.

⁵ Liliana Condraticova, „Ateliere de croitorie și bijuterie în Basarabia interbelică: influențe est- și vest-europene”, în vol. *Arta și tradiția în Europa*, Iași, Casa Corpului Didactic „Spiru Haret”, p. 149-154.

nobile și pietre prețioase, ceea ce denotă dezvoltarea acestui domeniu și cererea din partea populației pentru asemenea produse⁶. În 1972, în baza Atelierului de confecționare a articolelor din metale nobile din Chișinău a fost fondată Uzina de Bijuterii (astăzi Uzina „Giuvaier”) tot în aceeași perioadă, în 1973, este deschis Atelierul de Giuvaiergerie din cadrul Fondului Artiștilor Plastici din RSSM⁷, meșterii identificați de noi (Alexei Marco, Gheorghe Cojușnean, Vladimir Vasilkov, Vladimir Kalașnikov ș.a.), confecționând numeroase articole de bijuterie, veritabile opere de artă.

2. Din *punct de vedere social-economic*, era necesară producerea pieselor textile și a celor vestimentare pentru a acoperi nevoile crescânde ale populației în primii ani după cea de-a doua conflagrație mondială. Lucrate din țesături simple, accesibile, croite după modele unice indiferent de categoria de vârstă, ocupație sau posibilități financiare, aceste piese aveau rolul de a „îmbrăca” majoritatea populației spre a deveni o masă identică de indivizi, puține persoane deosebindu-se la unele evenimente festive sau sărbători familiale printr-o vestimentație mai solemnă.

Totodată, amintim și ideea, continuu promovată de autoritățile centrale și locale din acea vreme, de „eliberare” a femeilor, mai ales a celor din mediul rural, de tradiționalele șezători (în timpul cărora femeile torceau lână, țesau covoare, brodau ii etc.), întrucât toate aceste piese urmau a fi produse centralizat în ateliere și, ulterior, fabrici, să fie comercializate inclusiv prin magazine ambulante femeile deveneau astfel libere și independente să-și construiască propriul destin, muncind alături și în condiții egale cu bărbații.

Din aceleași considerente remarcăm și tendința de a „înlătura” hotarele create între mediul urban și cel rural la capitolul piese vestimentare și textile pentru decorul caselor produse centralizat în ateliere și fabrici, astfel s-a optat pentru urbanizarea satelor inclusiv prin renunțarea la vestimentația populară tradițională în folosul celei industriale produsă în serie, precum și înlocuirea covoarelor populare autentice (care aveau nu doar funcție estetică, dar și utilitară fiind un mijloc de a încălzi pereții casei) prin cele produse industrial.

3. Din *punct de vedere estetic, cultural și educațional*, subliniem faptul că în pofida situației social-economice foarte anevoioase create în primele decenii de după război, nu a putut fi oprită dorința gospodinelor de a-și decora interiorul caselor cu piese textile originale (covoare, păretare, lăicere) și de a îmbrăca cele mai frumoase straie la hora satului sau la ceremoniile familiale, tendință, de altfel, remarcată și în familiile moldovenilor deportați în Siberia în 1949, familii care încercau în limitele posibilităților să păstreze tradițiile moștenite din străbuni⁸.

Începând cu 1964, în spațiul sovietic „se introduc prin decret noile tradiții și obiceiuri”⁹, astfel suferind modificări la nivel ideologic tradițiile calendaristice, datinile strămoșești privind botezul pruncilor sau sărbătorile de prag. În acest context, pieselor

⁶ Idem, *Arta metalelor din Basarabia (secolul al XIX-lea – prima jumătate a secolului XX)*, Chișinău, Editura Grafema Libris, 2017, 386 p.

⁷ Idem, *Activitatea meșterilor-giuvaiergii din Moldova în anii '70-'80 (în baza Fabricii de bijuterii din Chișinău)*, în „Tyragetia”, vol. IV [XIX], nr. 2, Chișinău, 2010, pp. 277-284.

⁸ Ludmila D. Cojocar, *Tradiția de nuntă în comunitățile de basarabeni deportați în Siberia și Kazahstan*, în „Akademos”, nr. 2, 2018, pp. 132-139.

⁹ *Ibidem*.

textile și celor vestimentare le revenea un rol important în promovarea noii culturi, a unei noi mentalități, inclusiv prin folosirea costumelor naționale stilizate în cadrul ansamblurilor de dansuri și muzică populară și cu prilejul diferitelor festivaluri și concerte sau concursuri de creație artistică etc., de unde rezultă și rolul instructiv al acestor piese, folosite pe larg și în activitățile extrașcolare.

Un loc aparte revine și costumului de nuntă și tradițiilor nupțiale. Prin intermediul noilor reviste, a magazinelor ambulante, a artelurilor meșteșugărești se implementa un nou concept cu privire la nunta moldovenească, aceasta suferind modificări esențiale în ceea ce privește rochia de nuntă, voalul miresei, accesoriile, importanța nunților tradiționale fiind cu timpul limitată și ajungând să fie adesea o piesă de teatru bine regizată, cu actanți instruiți în spiritul noii ideologii.

*

Având în vedere complexitatea dezvoltării unei fabrici mari de textile sau articole vestimentare, industria textilă din RSSM s-a axat de la început pe relansarea și eficiența unor ateliere medii și arteluri mici, concentrate preponderent în orașe și sate mari - Chișinău, Bălți, Soroca, Tiraspol, Cahul ș.a. Fiecare artel era orientat spre realizarea tuturor operațiunilor de confecționare a pieselor textile și vestimentare, lucrătorii fiind deprinși cu mai multe procedee tehnologice de lucru. Deseori, pentru a forma ateliere mari de lucru se proceda la asocierea mai multor arteluri și meșteri care lucrau în condiții casnice (croitori, cizmari, cojocari), astfel încât, având utilajul necesar, acestea îndeplineau anumite comenzi de stat.

O sursă importantă de studiu a activității artistice a meșteșugarilor este reprezentată, incontestabil, de pașapoartele artelurilor de producție păstrate în arhive, aici regăsind informații valoroase cu privire la data fondării artelurilor, localitatea, sfera de activitate, numărul meșterilor încadrați inclusiv și cei care activau la domiciliu.

Potrivit datelor de arhivă, primele arteluri textile au fost atestate în a doua jumătate a anului 1944. În total, în RSSM, în anii 1944-1945 erau șase arteluri, dintre care unul de prelucrare a pielii și un altul de textile¹⁰. Deja în 1951, când s-au emis pașapoarte pentru toate artelurile, au fost trecute pe lista Asociației moldovenești de consum și producere 27 de arteluri de producție meșteșugărească, majoritatea având o structură mixtă, cu sectoare de confecționare a țesăturilor, covoarelor moldovenești, pieselor vestimentare, vopsirea țesăturilor ș.a. Astfel, în câțiva ani, numărul artelurilor de acest tip s-a majorat, fiind deschise practic în toate localitățile mari.

La Chișinău, în iulie 1945, a început să funcționeze Artelul de producție „28 iunie”, cu sectoare specializate în prelucrarea blănurilor și a pieilor, confecționarea pieselor vestimentare din aceste materii prime, producerea țesăturilor, a vestimentației pentru diferite categorii de vârstă (paltoane, bluze, costume, pantaloni, chipiuri etc.)¹¹. Coaserea hainelor la comandă individuală, confecționarea acoperămintelor pentru cap, a devenit specializarea Artelului „8 martie” din Chișinău; acesta, la 1 ianuarie 1945, avea 130 de lucrători, dintre care 92 erau meșteșugari¹², iar către 1950 lucrau aici 190

¹⁰ AOSPRM, Fond 3010, inv. 1, ds. 4, f. 33.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*, f. 2.

de meșteri profesioniști, care, pe lângă sortimentul variat, deserveau populația și în materie de reparare a pieselor vestimentare.

Tot la Chișinău, în mai 1945, a fost fondat Artelul „Krupskaia”, unde existau sectoare specializate de confecționare a pieselor textile, croitorie, precum și, ca o noutate pentru arteluri, vopsirea țesăturilor. În Artelul „Octombrie” din Chișinău se produceau articole vestimentare de toate tipurile pentru femei, bărbați și copii¹³, iar în Artelul „1 Mai” activau 45 de meșteri, dintre care 30 de meșteșugari, ce se ocupau de confecționarea și repararea încălțămintei¹⁴.

În 1950, Artelul „Lenin” fondat la Strășeni în 1944, avea un atelier de țesătorie și altul de croitorie, iar din cei 44 de lucrători, 28 erau meșteșugari; în noiembrie 1944 a fost deschis Artelul „Cotovschi” din Călărași și artelul de croitorie și de producere a lânii din Orhei. În 1945 au fost formate arteluri de textile și croitorie în Leova, Florești, Ungheni și Căușeni. Artelul „Kalinin” de țesătorie și croitorie a fost deschis în 1946 în satul Sucleia, raionul Slobozia, în iunie 1946 - artelul de țesătorie și croitorie din Rașcov, Camenca, Artelul „Munca” din Cahul și artelul din Taraclia. În 1947 sunt fondate artelul „Serghei Lazo” din satul Chiperceni, artelul „Bolșevic” din raionul Bravicea, artelul de țesătorie din Fălești, artelul „Nistru” din Râbniața ș.a. În 1945 a fost înființat artelul „Biruința” din satul Lăpușna, unde cei peste 300 de meșteșugari realizau mai multe piese vestimentare, piese textile și țesături casnice¹⁵.

Artelul de croitorie, de producere a vestimentației pentru femei, bărbați și copii, de confecționare a pieselor vestimentare din blănuri și piei de oaie a fost deschis în iulie 1944 în Edineț; un artel similar specializat în blănuri și piei, este atestat începând cu anul 1945 în localitatea Lipcani, meșteșugarii de aici propunând un sortiment foarte variat de piese textile și vestimentare. Un artel specializat în țesătorie și croitorie a fost fondat în 1948 în satul Briceni¹⁶.

Tot în zona nordului, în Soroca, în 1944 a fost deschis artelul de țesătorie cu sector de producere a mărfurilor de galanterie. Un artel de prelucrare a blănurilor, pieilor, confecționarea pieselor vestimentare pentru diferite vârste, precum și un sector de producere artistică, de galanterie, era funcțional începând cu 1944 în Bălți¹⁷. Observăm astfel concentrarea în nordul Basarabiei a meșteșugarilor care se ocupau de prelucrarea blănurilor și pieilor, confecționarea articolelor de îmbrăcăminte din aceste blănuri. Tot la Bălți, în 1944, a fost fondat un artel specializat în exclusivitate pe producerea textilelor, în 1950 aici activând cca 70 de meșteri¹⁸.

Și în Tiraspol, în septembrie 1944, a fost deschis un artel specializat doar în țesătorie, sortimentul propus al pieselor fiind foarte variat, cuprinzând mai multe categorii de vârstă și necesități ale populației. În decembrie 1946, tot la Tiraspol a fost deschis un artel specializat în producerea artistică a covoarelor de lână, aici funcționând și un sector aparte de vopsire a lânii. Către 1950, aici lucrau 187 de meșteri, care deserveau 10 războaie industriale de țesut covoare, 21 de mașini de confecționare a

¹³ *Ibidem*, ds. 50, f. 245.

¹⁴ *Ibidem*, ds. 4, f. 9.

¹⁵ *Ibidem*, ds. 50, f. 34.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*.

șesăturilor și alte utilaje. Producerea covoarelor era realizată nu doar în artelul principal de la Tiraspol, dar și în satele învecinate din raioanele Tiraspol și Grigoriopol, precum Butor, Mălăiești, Speia, Tașlâc sau Tocmaz¹⁹.

În Bender, în 1945, a fost deschis artelul de producție artistică (covorașe de lână, baticuri), de confecționare a textilelor și a vestimentației, către 1950 numărul lucrătorilor ridicându-se la 65 de meșteri specializați. De altfel, conform datelor de arhivă, în anul 1950 sectoarele de producere artistică și de țesătorie au lucrat în două schimburi, fiind bine asigurați cu materie primă și îndeplinind comandă de stat. Producerea articolelor vestimentare în serie și la comandă individuală a revenit artelului „Steaua roșie” din Bender, fondat în februarie 1945. Începând cu 1948, tot în Bender a început să activeze artelul specializat în exclusivitate pe țesătorie și croitorie, meșteșugarii realizând paltoane de damă și pentru copii, bluze pentru toate vârstele, costume pentru școală, piese pentru acoperământul capului, alte articole vestimentare necesare populației²⁰.

În 1946, majorarea numărului de mașini de cusut a dus la creșterea productivității artelurilor din domeniul textilelor²¹. În alte ramuri de activitate au fost deschise ateliere de producere a mărfurilor de galanterie, ateliere de producere artistică, mai ales covoare, saloane de bijuterie și de gravare artistică. Au fost prevăzute măsuri organizatorice pentru a revitaliza activitatea meșteșugărească în arteluri, și anume cea textilă pentru Fabrica de piele „1 mai” din Chișinău; la Bender, producția textilă și de încălțăminte în Atelierul „28 iunie”; arteluri textile la Cahul și Orhei, aici fiind constatată lipsa unor fabrici mari de confecții care ar integra majoritatea operațiunilor tehnologice de producere a pieselor textile și vestimentare²².

Totodată, grație acestor valoroase surse documentare, confirmăm aserțiunea că în Basarabia existau tradiții seculare de alegere a covoarelor de către meșteri profesioniști, astfel că la nivel de stat a fost preconizată revigorarea acestui domeniu, dotarea cu utilaj necesar și materii prime de calitate, astfel încât covoarele moldovenești să ajungă peste hotare, idee exploatată de-a lungul anilor pentru buna funcționare a fabricilor de covoare din RSSM.

Unele arteluri cu nume sonore, evident cu tentă ideologică și politică, au fost fondate în anii '50, iar pentru cele care au avut de suferit de pe urma operațiunilor militare sau deja aveau o anumită uzură tehnică, se preconizau surse financiare speciale pentru reparații, precum și pentru deschiderea unor arteluri noi. Astfel, în primul trimestru al anului 1947, pentru Artelul „8 martie” din Chișinău au fost preconizate surse financiare suplimentare pentru a procura utilaj necesar funcționării atelierului de modă. Din cele 20 mii ruble, 5 mii erau destinate lucrărilor de reparare a clădirii atelierului, iar 15 mii pentru procurarea utilajului necesar și a mașinilor de cusut.

Totodată, au fost prevăzute surse speciale pentru restabilirea și dotarea artelurilor din raionul Orhei. Astfel, în artelul de covoare „Pobeda” au fost întreprinse măsuri de restabilire a producerii de covoare artistice. Producerea în exclusivitate a covoarelor moldovenești de lână intra în sarcina celor 40 de meșterițe (în 1950), care în 1946 au

¹⁹ *Ibidem.*

²⁰ *Ibidem.*

²¹ *Ibidem*, ds. 5, f. 2.

²² *Ibidem*, f. 8.

format artelul „Covrovșic” din Tabăra, Orhei. De menționat că toate covoarele provenite din artelul de la Tabăra erau lucrate manual, la război de țesut vertical sau orizontal, în total fiind atestate 15 războaie de țesut. Lipsa materiei prime de calitate (lână naturală) a cauzat pierderea productivității și eficienței acestui artel de producere a covoarelor²³.

*

În acest context, punem în circuitul științific câteva informații sumare despre atelierul de covoare din Tabăra, Orhei, care a fost fondat pe baza atelierelor din cadrul mănăstirii de maici cu hramul Adormirea Maicii Domnului din acest sat. În cadrul mănăstirii idioritmice²⁴ de maici, practic toate călugărițele și ascultătoarele sănătoase aveau în casa-chilie stative (război de țesut), la care alegeau covoare, lucrau diferite articole textile, până pentru vestimentație și alte piese specifice.

Renumerele acestor călugărițe-meșterițe de la finele secolului al XIX-lea până la mijlocul anilor '40 a ajuns departe în țară și în străinătate, maicile întreținându-și viața și activitatea în mare parte grație produselor textile și vestimentare lucrate în cadrul mănăstirii, fiind totdeauna însă susținute și de către stat. Renumerele covoare moldovenești de o autentică valoare istorico-artistică erau bine cunoscute și foarte apreciate în Basarabia și peste hotarele ei. Pe lângă covoarele moldovenești, monahiile lucrau variate lăicere, scoarțe, păretare, țoluri, brodau draperii, batiste, fețe de pernă, fețe de masă, șervețele etc.

După Al Doilea Război Mondial, tot maicile au fost acelea care s-au oferit să acorde ajutor nevoiașilor, bolnavilor și celor lipsiți. La 31 ianuarie 1945 a fost semnat un contract între A. Kovaliov, președintele Cooperativei de consum din RSSM, și mănăstirile de monahii Tabăra, Răciula, Vărzărești, Frumoasa și Hârjauca, unde erau așezate cele mai importante ateliere de confecționare a covoarelor, pieselor vestimentare și veșmintelor bisericești. Conform contractului, maicile primeau de la stat lână în schimbul unei remunerații bănești, o prelucrau și confecționau diferite articole, cele mai solicitate fiind covoarele. Această situație era convenabilă autorităților din punct de vedere economic, în vreme ce o mare parte din viețuitoarele mănăstirii îndeplineau comenzi de stat, lucrând la utilajul propriu și asociindu-se într-un atelier mănăstiresc.

Din scrisorile stareței Mavra (Limari) către organele de conducere, aflăm că în 1948 aceasta ruga ca viețuitoarele din mănăstire să lucreze numai în atelierul mănăstiresc și să nu fie ademenite prin diferite metode să treacă cu activitatea la artelul de stat²⁵. În același an, în artelul din Tabăra au fost făcute reparații și s-au luat măsuri de întreținere a clădirilor și a inventarului de lucru. La 1 ianuarie 1949 aici activau 21 de meșterițe, care produceau covoare și țoluri²⁶; pe durata anului 1948 în artel au lucrat în condiții casnice 34 de meșteri, dintre care 29 femei.

Prin 1952, a fost răspândită vestea că după lichidarea Mănăstirii Tabăra va activa în continuare numai artelul de confecționare a covoarelor, condus de președintele Isai

²³ *Ibidem*, ds. 83, ff. 3-105.

²⁴ Mod de organizare monahală cu trai preponderent liber, în care călugăriile au gospodăria proprie și averi personale; reunirea în comunitate se face mai ales în timpul slujbelor.

²⁵ Arhivele Naționale ale Republicii Moldova (ANRM), Fond P-3046, inv. 1, ds. 24, f. 3.

²⁶ AOSPRM, Fond 3010, inv. 1, ds. 50, ff. 325-336.

Vasserman, care a și fost unul din inițiatorii închiderii mănăstirii. De altfel, printre monahii existau dornice de a continua activitatea în atelierul de covoare. Președintele artelului a declarat fără reticență că va alunga din mănăstire pe orice monahie care nu va scrie cerere de intrare în artelul de confecționare a covoarelor din satul Tabăra aflat sub conducerea lui²⁷.

La 15 ianuarie 1955, în artelul „Covrovșic” (Producătorul de covoare) din Tabăra activa un sector de confecții textile, un sector de prelucrare a metalelor și a lemnului, numărul total al lucrătorilor fiind de cca 130²⁸. Un alt artel ce se subordona celui din Tabăra a fost fondat în 1945 în Bravicea, Orhei; la 1 ianuarie 1955 aici lucrau 226 de lucrători, care se ocupau de țesutul covoarelor, vopsitul lânii, producerea articolelor textile artistice. Doar în 1954 în artelul de la Bravicea au fost produse diferite tipuri de covoare artistice de lână în sumă de peste 4.000 de mii ruble²⁹.

În anul 1959, în ajunul lichidării mănăstirii de maici de la Tabăra, din 180 de viețuitoare, la alesul covoarelor lucrau 80 de călugărițe și ascultătoare. O fabrică de țesut covoare din Orhei le-a făcut renumite pe multe din aceste călugărițe. Covoarele alese de meșterițele de la Mănăstirea Tabăra dintotdeauna au trezit admirația colecționarilor și amatorilor de artă. După închiderea mănăstirii în 1960, monahiile au fost obligate să lucreze în atelier, iar după 1971 în cadrul Asociației Meșteșugarilor din RSSM. Printre cele mai cunoscute monahii specializate în confecționarea covoarelor din acele timpuri le amintim pe Nionila Manoli, Olga Leah, Vera Garștea, Mavra Limari ș.a.³⁰.

*

Revenind la fabricile atestate în orașe cât și atelierile meșteșugărești active în mediul rural, indicăm faptul că în 1947 doar artelul de producere a lânii din Tiraspol a realizat un plan de 5,7 tone de lână, astfel devenind necesară deschiderea unei fabrici aparte³¹, iar în Bender (Tighina), în același an a fost deschis un atelier de modă, în care se confecționau articole vestimentare conform solicitărilor populației și după tendințele modei acelor vremuri.

În fiecare an se stipula procurarea utilajului nou, repararea clădirilor, construirea unor ateliere noi, toate acestea fiind menite pentru a îndeplini peste 100 % planul de confecționare a pieselor textile, a covoarelor, a diverselor piese vestimentare; adesea, multe dintre aceste piese erau stocate în depozite în condiții necorespunzătoare, fapt ce a dus în timp la distrugerea lor³². Deja pentru 1950 au fost preconizate o serie de măsuri pentru ameliorarea și dezvoltarea industriei textile și a celei producătoare de piese vestimentare. Astfel, se prevedeau următoarele măsuri: extinderea până la 1 octombrie a atelierului de textile din cadrul Fabricii „Cotovschi” din Tiraspol; construirea artelului în Soroca și instalarea inventarului special pentru confecționarea nasturilor din scoici, os și sămburi, astfel ridicându-se productivitatea lunară până la 500 de mii de nasturi; majorarea lucrărilor planificate până la 600 m.p. pentru trei ateliere de covoare, urmând

²⁷ ANRM, Fond P-3046, inv. 1, ds. 46, ff. 19-24.

²⁸ AOSPRM, Fond 3010, inv. 1, ds. 268, ff. 438-439.

²⁹ *Ibidem*, ff. 440-441.

³⁰ Liliana Condraticova, *Valoarea istorico-artistică a veșmintelor bisericești*, în „Akademos”, Chișinău, nr. 4, 2012, pp. 165-169.

³¹ AOSPRM, Fond 3010, inv. 1, ds. 30, f. 15.

³² *Ibidem*, ds. 213.

să se deschidă încă patru astfel de ateliere (la Briceni, Fălești, precum și în satele Holoșnița și Popești); de asemenea, se preconiza producerea doar în două ateliere a câte 1.000–3.000 de baticuri femeiești pentru a acoperi nevoile populației³³. În total, pentru 1950, în atelierele din Chișinău, Tiraspol, Bender ș.a. era planificată confecționarea a 30.000 m.p. de covoare³⁴.

Pentru alesul unor covoare mai deosebite era necesară materie primă de cea mai bună calitate. În acest context, în toamna anului 1950 a fost emisă o hotărâre, potrivit căreia în Tiraspol se prevedea construirea unei fabrici de lână pentru a satisface necesarul de materie primă de calitate pentru fabrica de covoare de acolo, precum și din alte fabrici din RSSM³⁵. Pentru a se îndeplini acest obiectiv au fost distruse casele de lemn ale locuitorilor din vecinătate, fiindu-le restituite costurile clădirilor³⁶. Precizăm faptul că la această fabrică de la Tiraspol se producea lână de trei categorii, folosită pentru alesul covoarelor moldovenești, confecționarea pieselor de tricotaaj, precum și a maramelor/basmalelor de lână pentru cap, lâna de aici fiind destinată pentru producerea articolelor în toate asociațiile meșteșugărești³⁷. Un alt atelier nou urma să fie deschis în prima jumătate a anului 1950 și la Chișinău, acesta având scopul de a produce articole artistice, inclusiv batiste și basmale pictate³⁸.

Un loc aparte revenea artelurilor de deservire socială a populației. În cadrul acestor asociații ale meșteșugarilor se efectuau mici operațiuni de reparare a obiectelor, dar și coaserea individuală a hainelor la comandă, ceea ce era foarte comod și accesibil pentru majoritatea categoriilor sociale din mediul rural și cel urban, mai ales în cazul în care posedau o anumită țesătură. În acest sens, în 1950, în Bender s-a dispus organizarea a încă patru arteluri pentru coaserea individuală a pieselor vestimentare, se recomanda deschiderea a noi arteluri în satele din sudul Basarabiei, se organiza cumpărarea centralizată de la populație a pieselor vestimentare pentru repararea acestora³⁹. De regulă, asemenea arteluri (cum ar fi „28 iunie” din Chișinău) aveau secții aparte și meșteri care lucrau în domeniul producerii vestimentației de larg consum, secții de croitorie, precum și specialiști în sfera coaserii hainelor individuale⁴⁰.

Astfel, constatăm că gama pieselor produse era destul de variată. În 1954, în atelierul de modă din Bender se produceau, pe lângă rochiile pentru dame și costume bărbătești, articole vestimentare pentru copii, dar și articole elitiste: rochiile de mătase pentru dame, paltoane de lână pentru dame, care erau confecționate din materia primă de calitate din fondurile de stat, dar și din cea a clientului. La 1 ianuarie 1955, în atelierul de modă din Bender lucrau 212 persoane, fiecare membru nou al artelului urmând să treacă un termen de încercare de trei luni până devenea membru cu drepturi depline⁴¹. Un atelier de confecționare a vestimentației era funcțional începând cu anul 1954⁴² și în

³³ *Ibidem*, ds. 71, f. 2.

³⁴ *Ibidem*, ff. 15-20.

³⁵ *Ibidem*, f. 33.

³⁶ *Ibidem*, ds. 213.

³⁷ *Ibidem*, ds. 71, f. 131.

³⁸ *Ibidem*, f. 163.

³⁹ *Ibidem*, f. 105.

⁴⁰ *Ibidem*, ds. 367.

⁴¹ *Ibidem*, ds. 268, f. 35.

⁴² *Ibidem*, f. 255.

Cahul, având drept scop îndeplinirea necesităților populației din partea locului, în 1955 aici lucrând 48 de meșteri.

Un alt atelier de producere a lânii a fost fondat în anul 1947 la Cahul, numărul angajaților ridicându-se către anul 1955 la 182 de lucrători⁴³. În acest atelier exista și un sector de reparație a ceasurilor, dar și un salon foto. Atelierul artistic meșteșugăresc „Munca” din Cahul a fost înființat în 1948, populația fiind deservită de 204 lucrători, care produceau, pe lângă piese textile, articole vestimentare pentru maturi și copii⁴⁴. Un artel specializat în confecționarea vestimentației la comandă individuală pentru dame a fost deschis în 1954 în atelierul din Orhei, aici activând peste 80 de lucrători⁴⁵.

În sud, în satul Congaz, a fost creat în 1946 artelul de țesătorie, prelucrare a pieilor, coaserea vestimentației și producere artistică, axat în mod prioritar pe țeserea covoarelor. În 1955 aici activau 88 de meșteri, funcționau câteva sectoare de țesere a covoarelor, de producere a vestimentației în masă și la comandă individuală, precum și de articole artistice din lână naturală⁴⁶.

În 1954 au fost produse și tipuri noi de covoare. Întrucât au fost anunțate întreceri socialiste, dosarele de arhivă au reținut importante date statistice privitoare la artelul din Congaz. Astfel, din cei 88 de lucrători (menționați pentru 1955), 19 erau bărbați și 69 femei; 18 lucrători aveau vârsta de până la 25 de ani; 47 de persoane îndeplineau planul între 100 și 120 % , iar restul până la 100 %; ca naționalitate, în artel au fost angajați 3 ruși, 2 ucraineni și 10 moldoveni, celelalte 73 de persoane fiind de alte naționalități (presupunem că erau bulgari sau găgăuzi); din numărul total de lucrători, 6 erau membri de partid sau ai Comsomolului⁴⁷.

Un atelier meșteșugăresc similar a fost atestat din 1945 în Leova (împreună cu meșterii din oraș și din satele Sărăteni și Iargora); aici funcționau trei sectoare de producere a vestimentației pentru dame și bărbați, un artel de producere artistică, un salon de reparație a ceasurilor și un salon de fotografie⁴⁸.

Odată cu centralizarea producției și executarea unor comenzi stricte de stat, constatăm că atât modelele de piese textile, cât și cele vestimentare erau strict coordonate la nivel local, regional și unional.

Astfel, pentru tot spațiul unional, la fabrica din orașul Derbent din sudul URSS, astăzi în Republica Daghestan (de altfel, această fabrica și-a început activitatea încă din 1903; în prezent există aici o școală profesională specializată în alesul covoarelor), a fost elaborat un ghid practic pentru vopsirea lânii utilizate pentru producerea industrială a covoarelor⁴⁹. Prin acest ghid, Institutul Științifico-Practic de Artă a propus mai multe rețete de vopsire a lânii cu descrierea detaliată a procedeele tehnologice. În total, instrucțiunea specifică 64 de nuanțe de diferite culori (de bază fiind roșu, verde, albastru, negru), fiind folosite culori chimice, acrilice; în acest fel, în opinia

⁴³ *Ibidem*, f. 280.

⁴⁴ *Ibidem*, ff. 323-325.

⁴⁵ *Ibidem*, f. 497.

⁴⁶ *Ibidem*, ff. 587-598.

⁴⁷ *Ibidem*, ff. 608-610.

⁴⁸ *Ibidem*, ff. 392-394.

⁴⁹ *Ibidem*, ds. 207, f. 330.

cercetătorilor, se ușura considerabil munca pictorilor de selectare a culorilor pentru noile modele de covoare artistice.

În aceeași ordine de idei, pentru schimburi de experiență, în 1953 au fost prevăzute deplasări ale meșterilor din RSSM la fabrici de textile și de covoare, precum și la cele de producere a vestimentației, din Moscova, Leningrad, Riga, Kiev, fiind delegate pentru 11 zile opt persoane din diferite arteluri, specializate în producerea pieselor textile și vestimentare⁵⁰.

*

În concluzie, am putut constata, pe o bază strict documentară, că în perioada 1945-1960, în majoritatea localităților din RSSM au fost înființate mai multe arteluri specializate în producere artistică, confecționarea pieselor vestimentare și a țesăturilor de diferite tipuri, articole intens solicitate de populație în primele decenii postbelice. Un accent aparte a fost pus pe confecționarea renumitelor covoare moldovenești, fapt exemplificat prin fondarea mai multor arteluri în cadrul cărora se țeseau manual sau se produceau industrial astfel de covoare.

Putem afirma că aceste arteluri au avut un rol foarte important în dezvoltarea industriei textile, producătoare de covoare sau a celei de confecții, artizanii locali reușind, într-o anumită măsură, să păstreze și să promoveze tradițiile de confecționare a pieselor autentice, activând, cel mai adesea, în mediul familial și folosind desigur utilajul de acasă (războiul de țesut). După 1960 va începe procesul de unificare și substituție a artelurilor prin ateliere mari și fabrici de covoare, de confecții sau de blănuri.

În sfârșit, din sursele arhivistice cercetate au reieșit și tendințele ideologice, specifice epocii, de creare a unor modele unice de haine, indiferent de categoria de vârstă, ocupație sau resurse financiare, aceste haine având rolul de contribui la uniformizarea, din punct de vedere vestimentar, a populației.

⁵⁰ *Ibidem*, ds. 268, f. 371, 413, 416 și 419.